

HISTRIA ANTIQUA

ČASOPIS INSTITUTA DRUŠTVENIH ZNANOSTI IVO PILAR, Zagreb
CENTRA ZA ARHEOLOŠKA ISTRAŽIVANJA,
MEĐUNARODNOG ISTRAŽIVAČKOG CENTRA ZA ARHEOLOGIJU, Brijuni-Medulin
*JOURNAL OF THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES IVO PILAR, Zagreb
CENTRE FOR ARCHAEOLOGICAL RESEARCH,
THE INTERNATIONAL RESEARCH CENTRE FOR ARCHAEOLOGY, Brijuni-Medulin*

SV./VOL. 22

PULA, 2013.

Časopis Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
 Centar za arheološka istraživanja,
 Međunarodni istraživački centar za arheologiju, Brijuni-Medulin

*Journal of the Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb
 Centre for Archaeological Research,
 International Research Centre for Archaeology, Brijuni-Medulin*

Svezak / Volume: 22
 Pula, 2013.

NAKLADNIK / PUBLISHER

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb
 Centar za arheološka istraživanja
 Međunarodni istraživački centar za arheologiju, Brijuni - Medulin (Hrvatska)
 Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb
 Centre for Archaeological Research,
 International Research Centre for Archaeology, Brijuni – Medulin (Croatia)

SUNAKLADNIK / CO-EDITOR

Društvo za povijest i kulturni razvitak Istre, Pula
Society for the History and Cultural Development of Istria, Pula

Prof. dr. sc. Vlado ŠAKIĆ

Mr. sc. Kristina DŽIN

Mr. sc. Kristina DŽIN (Pula) akademik Emilio MARIN (Zagreb),
 prof. dr. sc. Robert MATIJAŠIĆ (Pula), prof. Ante RENDIĆ-MIOČEVIĆ (Zagreb),
 prof. dr. sc. Isabel RODÀ (Barcelona), prof. dr. sc. Guido ROSADA (Padova),
 prof. dr. sc. Francis TASSAUX (Bordeaux), prof. dr. sc. Marin ZANINOVIC (Zagreb)

TAJNIŠTVO IZDAVAČA / PUBLISHER CONTACT:

52103 Pula, p.box 554;
 e-mail: kristina.dzin@pu.t-com.hr

**SAVJET MEĐUNARODNOG ISTRAŽIVAČKOG
 CENTRA ZA ARHEOLOGIJU**
**COUNCIL OF THE INTERNATIONAL RESEARCH
 CENTRE FOR ARCHAEOLOGY**

Akademkinja Vera BITRAKOVA GROZDANOVA (Skopje),
 dr. sc. László BORHY (Budimpešta), mr. sc. Kristina DŽIN
 prof. dr. sc. Erwin POCHMARSKY (Graz),
 dr. sc. Marijeta ŠAŠEL KOS (Ljubljana), akademik Emilio MARIN (Zagreb),
 prof. dr. sc. Robert MATIJAŠIĆ (Pula), prof. Ante RENDIĆ-MIOČEVIĆ (Zagreb)
 prof. dr. sc. Isabel RODÀ (Barcelona), prof. dr. sc. Guido ROSADA (Padova),
 prof. dr. sc. Francis TASSAUX (Bordeaux), prof. dr. sc. Marin ZANINOVIC (Zagreb)

FINANCIJSKA POTPORA / FINANCIAL SUPPORT

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske, Zagreb
 Županija Istarska, Pula

The review Histria Antiqua is referenced in:

BHA, Bibliography of the History of Art (BHA) as the successor of the earlier index (*Répertoire d'Art et d'Archéologie*), through the Research Libraries Group and Art History Information Program / J. Paul Getty Trust (United States of America) as well as in the Institut de l'Information Scientifiques et Techniques (INIST) of the Centre National de la Recherche Scientifique (CNRS) and since 2005 also in the Catalogue of the UNESCO Bibliographic Data Records (UNESDOC)

Copyright ©2013 Institute of Social Sciences Ivo Pilar
 International Research Centre for Archaeology, Brijuni-Medulin (Croatia)

*Histria Antiqua is published annually.
 Articles are reviewed internationally.*

NASLOVNICA / COVER:

Pula, Menada (?), dio ogradne ploče kazališta, 1. st.
 Pula, Maenad (?), segment of theatre parapet, 1st century AD

SADRŽAJ / CONTENTS

UVODNIK GLAVNE UREDNICE FOREWORD BY THE EDITOR-IN-CHIEF	7 9
Klara BURŠIĆ MATIJAŠIĆ, Pula Tragovi igara u prapovijesti Istre <i>Tracce di giochi nella Preistoria dell'Istria</i>	13
Anton KOŽELJ, Manuela WURCH KOŽELJ, Athens Quelques jeux antiques identifiés à Thasos <i>Nekoliko igara s agore u Thasosu</i>	25
Zlatko ĐUKIĆ, Osijek Značaj atletskih igara u Olimpiji za stari vijek <i>The Importance of Athletic Games at Olympia in Ancient Times</i>	39
Erwin POCHMARSKI, Graz Der Hippodrom von Olympia Hipodrom u Olimpiji i njegov aphetis	43
E. K. GLAZER, Zagreb, D. ŠTRUKLEC, Ivanićgrad Board Games as a Reflection of Ancient Near Eastern Society <i>Igre na ploči kao odraz drevnih bliskoistočnih društava</i>	53
Marija BUZOV, Zagreb Public Games in Rome Javne igre u Rimu	61
Guido ROSADA, Padua In flumine oppidi medio. Oltre gli edifici di spettacolo a Patavium <i>In flumine oppidi medio. S onu stranu zdanja za zabave u Pataviumu</i>	83
Kornelija A. GIUNIO, Zadar Knowledge About Public and Private Games from the Roman Period from the Holdings of the Archeological Museum in Zadar <i>Saznanja o javnim i privatnim igrama u rimsko doba iz fundusa Arheološkog muzeja Zadar</i>	101
Adrian ARDET, Lucia Carmen ARDET, Caransebeş Gli anfiteatri costruiti dai Romani in Dacia <i>Rimski amfiteatri u Daciji</i>	117
Marin BUOVAC, Zadar Rimski amfiteatri na tlu istočnog Jadrana i zaobalja <i>Römische Amphitheater auf dem ostadriatischen Gebiet und hinterland</i>	129
Miroslav GLAVIĆIĆ, Željko MILETIĆ, Zadar, Arhitektura amfiteatra u Burnumu <i>The Architecture of the Amphitheatre in Burnum</i>	157
Annalisa GIOVANNINI, Paola VENTURA, Trieste Aquileia e il suo anfiteatro: storia di un rapporto "nascosto" <i>Akvileja i njezin amfiteatar: priča o "skrivenom" odnosu</i>	173
Stefania PERGOLA, Marialetizia BUONFIGLIO, Roma Stadio di Domiziano e Circo Massimo: riflessioni sullo svolgimento degli agoni ginnici e dei ludi circensi in relazione agli schemi progettuali dei due edifici di <i>Domicijanov stadion i circus maximus: Ludi ginnici i ludi circensi – promišljanja o njihovom odvijanju s obzirom na arhitektonске projekte dvaju zdanja</i>	187

† Vesna GIRARDI JURKIĆ, Kristina DŽIN, Pula Bilješke o kazalištu <i>Pars superior Coloniae</i> antičke Pule <i>Notes on Antique Pula's Theatre Pars Superior Coloniae</i>	199
Benedetta ADEMBRI, Filippo FANTINI, Roma Dimensioning criteria of ancient buildings for spectacle: case studies from Villa Adriana <i>Kriteriji dimenzioniranja antičkih građevina korištenih za spektakle: primjer iz Hadrijanove vile</i>	223
Vlasta BEGOVIĆ, Zagreb, Ivančica SCHRUNK, St. Paul, Minnesota Spaces for Games and Entertainment in the Maritime Villa in Verige Bay, Brijuni <i>Prostori za zabavu i uživanje na marinitskoj vili u uvali Verige na Brijunima</i>	233
Giancarlo Germanà BOZZA, Catania Caligola ed i ludi astici a Siracusa (Suet., v. Cal., 20) <i>Caligula i ludi astici u Sirakuzi (Svet., V. Cal., 20)</i>	241
Vlatka VUKELIĆ, Dejan PERNJAK, Zagreb Public and Private Games in Ancient Sicily <i>Javne i privatne igre u antičkoj Siciji</i>	251
Nadežda GULYAUVA, St. Petersburg From Funeral Games to Gladiatorial Fights <i>Od pogrebnih igara do gladijatorskih borbi</i>	265
Genoa; Fabio MOSCA, Paola PUPPO, Prato Riflessioni su dadi e giochi da tavolo nel mondo Romano <i>Razmišljanja o igrama s kockama i na ploči u starom Rimu</i>	271
Katarina BOTIĆ, Zagreb Dječje igračke i minijature posude Sopotske kulture s lokaliteta Krčavina – Novi Perkovci Children's Toys and Miniature Vessels of the Sopot Culture from the Krčavina – Novi Perkovci Site	281
Giuseppe CUSCITO, Muggia Giochi e spettacoli nel Padri della Chiesa Igre i spektakli u promišljanju crkvenih otaca	293
Elica MANEVA, Skopje Srednjovjekovno kazalište u Makedoniji - Primjeri kazališta na javnim trgovima <i>Medieval Theatre in Macedonia Theatrical performances in public space</i>	299
Michele BUENO, Chiara D'INCA, Padua Giocolieri e spettacoli itineranti tra divertimento privato e occasioni pubbliche <i>Ulični zabavljači i putujuće predstave od privatnih do javnih zbivanja</i>	311
Nikos ČAUSIDIS, Skopje The Axis Mundi as a Mythological Base of Acrobatics Performed on a Pole - Diachronic Analyses <i>Osvijeta kao mitološka baza akrobacije izvođenih na šipci - dijakronijske semiotičke analize</i>	321
VARIA	
Naser FERRI, Prishtina Nalaz kipića iz Poneša blizu Gnjilana na Kosovu <i>A Statuette Finding on Poneš near Gnjilani in Kosovo</i>	341
Mato ILKIĆ, Zadar Noviji nalazi rimskih opeka i crijevova s pečatima iz Sotina (Cornacum) <i>Recent Finds of Roman Bricks and Roof Tiles with Stamps from Sotin (Cornacum)</i>	351

NOVITATES

- Irena RADIĆ ROSSI, Zadar, Filipe CASTRO, Texas
The Late Sixteenth Century Shipwreck of Gnalić; Preliminary Results of 2012 Research Campaign and Plans for the Future
Brodolom kod otočića Gnalića. Preliminarni rezultati istraživačke kampanje 2012. i planovi za budućnost 365
- Irena RADIĆ ROSSI, Zadar, Giulia BOETTO, Aix-en-Provence
Međunarodno inerdisciplinarno istraživanje u uvali Caska na otoku Pagu. Rezultati istraživačke kampanje 2012.
International Interdisciplinary Investigation in the Bay of Caska on the Island of Pag:Results of the 2012 Investigation 377
- M.-B. CARRE, C. ROUSSE, Aix-en-Provence, F. TASSAUX, Bordeaux, V. KOVAČIĆ, Poreč
Lorun-Loron et Busuja-Bossolo, Istria, Les campagnes de recherche 2012
Lorun - Lorun i Busuja - Bossolo, Poreč – Parenzo, Istra, Istraživačka kampanja 2012. 391
- Tomislav FABIJANIĆ, Irena RADIĆ ROSSI, Zadar, Marko MENĐUŠIĆ, Šibenik
Dokumentiranje postojećega stanja i istraživanje utvrde Turete, luke i sakralnog kompleksa na prostoru crkve Gospe od Tarca na otoku Kornatu
Documenting of the present condition and excavations of the Tureta fort, harbor and sacral complex in the area of the church of Our Lady of Tarac on the island of Kornat 401
- Igor MIHOLJEK, Zagreb
Podvodno arheološko istraživanje poluotoka Vižule kod Medulina 2012.
Underwater Archaeological Investigations off the Peninsula of Vižula in 2012. 413

Mato ILKIĆ

NOVIJI NALAZI RIMSKIH OPEKA I CRJEPOVA S PEČATIMA IZ SOTINA (CORNACUM)

Prethodno priopćenje
Primljeno: 14.09.2013.
Odobreno: 25.09.2013.
UDK 904:691.421>(497.5 Sotin)“00/02“

Mato Ilkić,
Sveučilište u Zadru,
Odjel za arheologiju,
Obala kralja Petra Krešimira IV/2,
23000 Zadar - Hrvatska
e-mail: milkic@unizd.hr

Članak tematizira 17 ulomaka rimske opeke i crjepova s pečatima, koji su slučajno nađeni na području Sotina, i to nakon 2005. godine. Do sada nisu bili publicirani. Većina ih je vojnoga karaktera. Sačuvani su i podaci o mjestima otkrića, pa su ti nalazi važni i za bolje poznavanje arheološke topografije toga slabo istraženog lokaliteta na rimskom limesu u hrvatskom Podunavlju.

Ključne riječi: Sotin (Cornacum), rimske opeke i crjepovi s pečatima, vojska Donje Panonije (exercitus Pannoniae Inferioris), Šesta Herkulova legija (legio VI Herculia), Druga Aurelijeva cohorta Dačana (cohors II Aurelia Dacorum).

Tijekom proteklih osam godina na području Sotina (Cornacum) otkriveno je 17 ulomaka rimske opeke i crjepova označenih različitim, više ili manje sačuvanim pečatima. Riječ je o slučajnim, i to površinskim nalazima.¹ Većina ih potječe s Popinoga brda, gdje su prikupljeni uz župni dvor² i na oranici³ sjeverozapadno od katoličke crkve Blažene Djevice Marije (Kat. br. 1-3, 5, 9, 11-13, 15-17). Oko 200 metara istočno od tog markantnog položaja, na dunavskoj obali pod imenom Vrućak, za niskoga vodostaja otkriveno je pet nalaza (Kat. br. 4, 6-8, 10). Jedan primjerak je iz središnjega dijela Sotina,

gdje je izoran u vrtu iza bivše kuće Ljubice Željke Lemunović u Ulici Hrvatske nezavisnosti (Kat. br. 14).

S tog lokaliteta u Vukovarsko-srijemskoj županiji do 2005. godine bilo je poznato 59 rimske opeke i crjepova označenih pečatima. Prema sadržaju natpisa dijele se na osam vrsta. Uglavnom su vojnoga karaktera,⁴ što je i za očekivati, jer je Cornacum bio jedno od najvažnijih uporišta na rimskom limesu u hrvatskom Podunavlju.

Slične karakteristike pokazuju i noviji nalazi koje tematizira ovaj rad (Kat. br. 1-17). Također, na jednome od njih je pečat, doduše očuvan samo u svome završno-

¹ Ta do sada neobjavljena arheološka građa nalazi se u privatnom vlasništvu. Mještanin Sotina, Ivica Šantek ustupio mi je svoju zbirku na uvid te dao podatke o mjestu pronađaska ulomka tegule s pečatom (Kat. br. 8), na čemu mu najlepše zahvaljujem. Fotografije i crteže izradio je autor ovih redaka.

² Župni dvor, koja je bio stradao početkom Domovinskog rata, prije nekoliko godina je iz temelja obnovljen. Prigodom kopanja temelja za tu klasicističku zgradu otkriven je veliki kameni blok i mnoštvo rimske opeke i crjepova.

³ Dubokim oranjem župnoga zemljišta sjeverozapadno od crkve Blažene Djevice Marije na površini su dospjeli ulomak kamenoga stupa, mnoštvo rimske opeke i crjepova, ali i ponešto krupnijega lomljenog kamena. Taj gradičinski materijal mješani su uklonili s površine radi lakše obrade oranice, razbacavši ga uz njezin rub, tj. prema Dunavu i uz surdak koji dijeli Popino brdo od Gradine.

⁴ O starijim sotinskim nalazima rimske opeke i crjepova s pečatima vidjeti u: BRUNŠMID 1901, 143-145; SZILÁGYI 1933, 23, 42, 85, 109, T. IX, 7-9, T. XXXI, 48; ILKIĆ 2003, 43-53, Kat. br. 1-27; ILKIĆ 2005, 19-54; BALEN-LETUNIĆ, RADMAN-LIVAJA 2008, 426, 431, Slika 9, 14; ILKIĆ 2010, 60, br. 23.

me dijelu, ali očito sa sadržajem kakav se prvi puta javlja u Sotinu. Među njima su i inačice pečata Šeste Herkulove legije, kakve do sada nisu bile poznate s toga nalazišta. Nadalje, pojedini novootkriveni primjeri omogućuju cijelovito definiranje izgleda jedne vrlo brojne vrste pečata, i to onih augilijarne postrojbe pod imenom *cohors II Aurelia Dacorum Antoniniana*, što do sada nije bilo u potpunosti moguće, i to zbog slabe očuvanosti ranije nađenih primjeraka.

Građevinski materijal vojske Donje Panonije (*exercitus Pannoniae Inferioris*) otkriven je na mnogobrojnim lokalitetima, mahom uzduž dunavskoga limesa.⁵ No, s našeg područja potječe samo iz Osijeka (*Mursa*)⁶ i u nešto većem broju iz Sotina, gde je na opekama i crjepovima pečat s reljefnim natpisom EXER PAN INF, ali označen s nekoliko različitih matrica.⁷ Kod jedne od njih slova AN i NF tvore ligature unutar pokraćenog sadržaja. Osim s nepoznatoga nalazišta koji se čuva u Mađarskom nacionalnom muzeju,⁸ takvi su pečati poznati samo iz Sotina.⁹ Tu je nađen još jedan primjerak istih osobina (Kat. br. 1). Na jednome necijelovitome imbreksu sačuvan je, nažalost, samo mali dio pečata. Vidljivo je, čini se, slovo [---]N[---] (Kat. br. 2). To, vjерujem, ipak dozvoljava mogućnost da se taj ulomak pripše proizvodima vojske Donje Panonije, tim više što je iz Sotina već poznat nalaz takve vrste krovnoga crjepa označen njezinim žigom.¹⁰ Inače, imbreksi, ali s oznakama nekih drugih vojnih formacija, rijetki su u istočnoj Hrvatskoj. Nađeni su još samo u Strbincima¹¹ i Cericu.¹² Građevinski materijal s pečatom *exer(citus) Pan(noniae) Inf(erioris)* nije moguće uže datirati, već samo načelno u razdoblje od Trajana do Dioklecijana, dakle kada je i službeno postojala rimska provincija Donja Panonija. Međutim, može se pretpostaviti da su te opeke i crjepovi iz vremena nakon Markomanskih ratova, kada je Panonija bila obnovljena, i to gradnjom u čvrstom materijalu. Od ukupno 76 sotinskih nalaza, njih 14% je s oznakom vojske Donje Panonije. Po brojnosti su na trećem mjestu.

Proizvodi Šeste Herkulove legije nešto su češći. Zastupljeni su s 22%. Na novijim nalazima iz Sotina dvije su vrste pečata (L VI HR C X i LEG VI H), svaka od njih s više inačica. Brojnija je prva vrsta, kod koje je naznačena njezina Deseta kohorta (*legio VI Herculia cohors X*). Na opeci s Popinoga brda je pečat L VI HR [C X], unutar kojega je slovo R izvedeno u obliku kliješta (Kat. br. 3). Analogni primjerak već je nađen u Sotinu,¹³ a jedan se čuva u Muzeju Slavonije, za koji se pretpostavlja da potječe možda iz Osijeka.¹⁴ Slijedi opeka s pečatom

istoga sadržaja, ali kod kojega je slovo H bez cijelovito naznačene prve okomite haste (Kat. br. 5). Osim dva otprilike poznata nalaza iz Sotina,¹⁵ takvih su obilježja i oni iz Beograda (*Singidunum*)¹⁶ i iz okolice Nemetina.¹⁷ Nešto drugačijoj inačici pripada nalaz s dunavske obale Vrućak (Kat. br. 4). Vidljivi su samo završni dio rimske brojke VI, pravilno slovo H i početna okomita hasta od R, što također upućuje na pečat [L(egio) V]I H(e) [R(culia) C(ohors) X]. Slični su primjeri već poznati iz Sotina.¹⁸ Drugom vrstom pečata, onom s kraticom LEG VI H, označene su dvije novootkrivene opeke s dunavske obale Vrućak (Kat. br. 6-7). Natpis na njima međusobno se razlikuju samo po veličini i izgledu pojedinih slova. Ona su nešto krupnija kod jedne inačice. Visoka su između 26 i 29 mm. Za nju je karakteristično slovo G, koje je izvedeno u obliku srpa (Kat. br. 6). Isti ili slični primjeri potječu iz Osijeka¹⁹ i Rakovca.²⁰ Opeke s oznakom LEG VI H otkrivene su i u obližnjim Tompojevcima.²¹ S obzirom na to da je Šestu Herkulovu legiju unovčio rimski car Dioklecijan,²² njezini proizvodi pripadaju kasnoantičkome razdoblju, kada je *Cornacum* doživio svoju posljednju značajniju građevinsku fazu.

U Sotinu su najbrojnije opeke i tegule s pečatom C II AVR D ANT (Kat. br. 8-13). Gledajući u cjelini, njih je čak 46%. Građevinski materijal s takvom oznakom nije poznat s drugih nalazišta. Za *Cornacum* je važan, jer upućuju na vojnu formaciju koja je u njemu bila stacionirana početkom 3. st., a možda i nešto ranije, ali ne prije vladavine cara Marka Aurelija. Bila je to *cohors II Aurelia Dacorum*, koja je za Karakale ili Elagabala u sastavu svoga imena imala i završni nadimak *Antoniniana*.²³ Njezini pripadnici očito su bili zaduženi za prvu, i to snažnu građevinsku fazu u čvrstome materijalu. Taj poduhvat je naznačen, čini se, i u izgledu jedne od inačica njezina pečata.²⁴ Na ulomku tegule s dunavske obale Vrućak unutar pokraćenog natpisa [C] II AVR [D ANT] prva okomita hasta rimske brojke II izvedena je u obliku zidarskoga kutnika (*norma*) (Kat. br. 8). Druga okomita hasta te brojke je nešto kraća, što je dijelom vidljivo na još jednom novijem nalazu, kod kojega su i otisci zakovica dona, vjerojatno od vojničke kalige (Kat. br. 9). Toj inačici, kod koje su slova AVR i ANT uveć u ligaturi, pripadaju još dva ulomka (Kat. br. 10-11). Kod druge inačice pečata je isti sadržaj, ali s ligaturama VR i ANT te slovom D, koje po sredini ima vodoravnu hastu. Pripadaju joj dva novija nalaza (Kat. br. 12-13). Na posljednjemu od njih unutar slabo očuvanog pečatnoga polja vidljivi su tragovi pjeska, koji je možda korišten u procesu proizvodnje opeka i crjepova, i to radi boljega otiskivanja matrice.

⁵ SZILÁGYI 1933, 84-85; MILOŠEVIĆ 1971, 106, Nos. 64-66; LÖRINCZ 1979, 31-32; ŠARANOVIC-SVETEK 1990, 62; KURZMANN 2006, 118.

⁶ BULAT 1965, 14, T. III, 4; PINTEROVIĆ 1968, 71, T. IV, 7d; PINTEROVIĆ 1978, 111-112, T. XXI, 3.

⁷ ILKIĆ 2005, 21-22, Kat. br. 1-8, sa citiranim starijim literaturom.

⁸ SZILÁGYI 1933, 84, T. XXIII, 7.

⁹ ILKIĆ 2005, 21, Kat. br. 3-4.

¹⁰ ILKIĆ 2005, 21, Kat. br. 7.

¹¹ BULAT 1965, 14, T. III, 5; MIGOTTI, ŠLAUŠ, DUKAT, PERINIĆ 1998, 16.

¹² Gradski muzej u Vukovaru, Inv. br. 1137.

¹³ SZILÁGYI 1933, 42, T. IX; ILKIĆ 2005, 22, Kat. br. 12.

¹⁴ BULAT 1965, 13, T. III, 1.

¹⁵ ILKIĆ 2005, 22, Kat. br. 15-16.

¹⁶ MIRKOVIĆ 2005, 111-115, Sl. 1, lijevo gore.

¹⁷ BULAT 1965, T. III, 3.

¹⁸ ILKIĆ 2005, 22, Kat. br. 10-11, 14, 17.

¹⁹ BULAT 1965, 13, T. II, 8.

²⁰ SZILÁGYI 1933, T. IX, 6.

²¹ DORN 1977, 25-26.

²² O Šestoj Herkulovoj legiji vidjeti u: RITTERLING 1925, col. 1596-1597.

²³ ILKIĆ 2005, 24-26; ILKIĆ 2006, 64-67.

²⁴ Cohors II Aurelia Dacorum Antoniniana svoje građevinske proizvode označavala je s tri inačice pečata, ali uvijek s reljefnim natpisom istog sadržaja Ć II AVR D ANT. O tomu vidjeti u: ILKIĆ 2005, 24-26.

Na jednom malom ulomku opeke vidljiv je samo za-vršni dio donjeg dijela pečata u kvadratnom polju s re-ljefnim natpisom [---(I?)]IIC (Kat. br. 14). Slaba oču-vanost ne omogućuje restituciju sadržaja. Ispred slova C vjerojatno su tri okomite haste, možda od neke rim-ske brojke, što sugerira na vojni karakter pečata. Kako god bilo, riječ je o prvom takvom nalazu. On pripada novoj, tj. devetoj vrsti rimskih pečata s opeka i crjepova iz Sotina. Razrješenje pečata omogućiti će budući cjelo-vitiji nalazi.

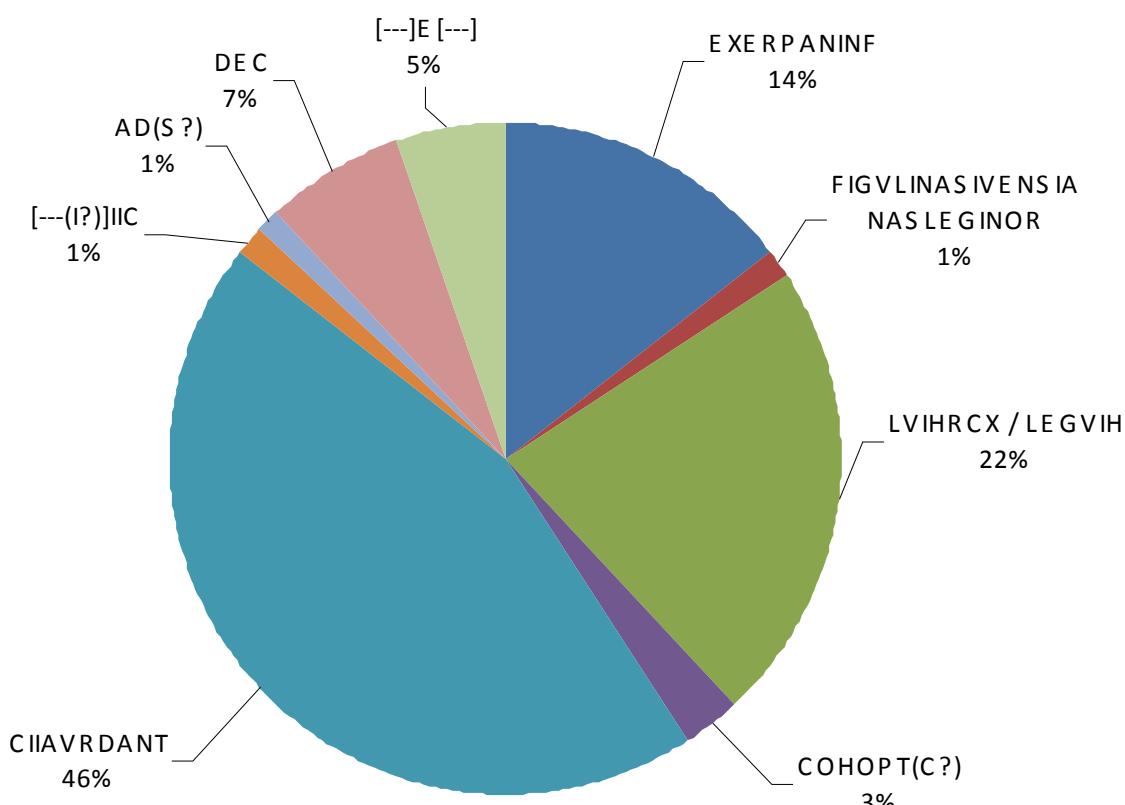
To isto vrijedi i za ulomak opeke na kojem je vidljiv samo mali dio nekoga pečata sa zaobljenim rubom u obliku niza trokutića (Kat. br. 17). Tri takva nalaza su već poznata iz Sotina.²⁵ No, zbog loše očuvanosti ne omogućuju uvid u cijeloviti sadržaj natpisa. Analogiju nisam uspio naći niti u dostupnoj literaturi. Pretpostavljajam da te opeke treba vezati uz lokalnu proizvodnju.

Slijede i dvije novootkrivene tegule s natpisom DEC unutar pečata u obliku *tabulae ansatae* (Kat. br. 15-16). Ponešto takvih primjera već je otkriveno u Sotinu, ali i u okolini Bobote i Cericā.²⁶ Sav taj građevinski materijal vjerojatno je dospio iz rimskih Vinkovaca, gdje su mnogo-brojni nalazi označeni s kraticom DEC(urionum)

povezani s proizvodnjom gradske figline u Cibalama.²⁷

Zbog sačuvanih podataka o mjestima otkrića, te opeke i crjepovi s pečatima doprinose boljem poznavanju arheološke topografije rimskog lokaliteta u Sotinu, o kojem se inače malo zna, jer na njegovome području još nisu obavljena značajnija istraživanja. Najbrojnije su na Popinome brdu. Koncentracija rimskog građe-vinskog materijala na tome dominantnom položaju uz rubni dio lesne zaravni u središtu Sotina vjerojatno upućuje na smještaj augziliarnog kastruma. Početkom 3. st. podigli su ga pripadnici *cohors II Aurelia Dacorum Antoniniana*, sudeći prema opekama i crjepovima s nje-zinim pečatom, na koje otpada čak 46% (Grafikon 1). Po brojnosti slijedi građevinski materijal s oznakom Šeste Herkulove legije (*legio VI Herculia*). Zastupljen je s 22%. Datira iz kasne antike, kada je *Cornacum* doživio posljednju urbanističku fazu. Značajnijoj skupini pripa-daju još i proizvodi s oznakom vojske Donje Panonije (*exercitus Pannoniae Inferioris*), na koje otpada 14%. Nih 7% je s kraticom DEC. Vjerojatno su uvoženi iz Cibala. Ostalih pet vrsta pečata sa sotinskim opeka i tegula za-stupljene su u malom postotku.

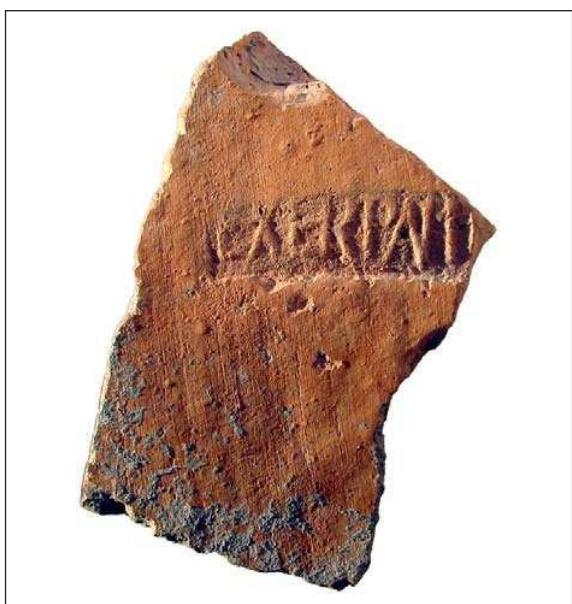
VRSTE PEČATA

²⁵ ILKIĆ 2005, 27, Kat. br. 46-47.

²⁶ ILKIĆ 2005, 27, Kat. br. 43-45.

²⁷ ISKRA-JANOŠIĆ 2001, 66, 68.

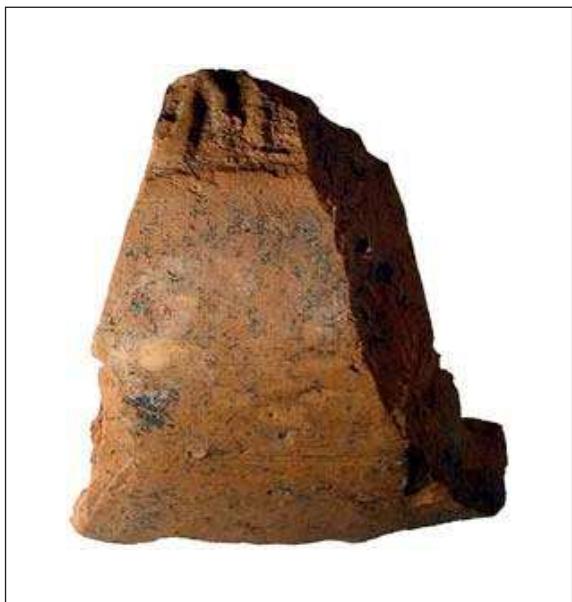

Kat. br. 1

Tegula, ulomak: 20,2 11,7 x 2,6 cm. Pečat u pravokutnom polju s reljefnim natpisom EXERPANI[NF]. Slova A i N su u ligaturi. Sotin, Popino brdo, katastarska čestica 324.

EXERPA

EXER(citus) PAN(noniae) I[NF(erioris)].

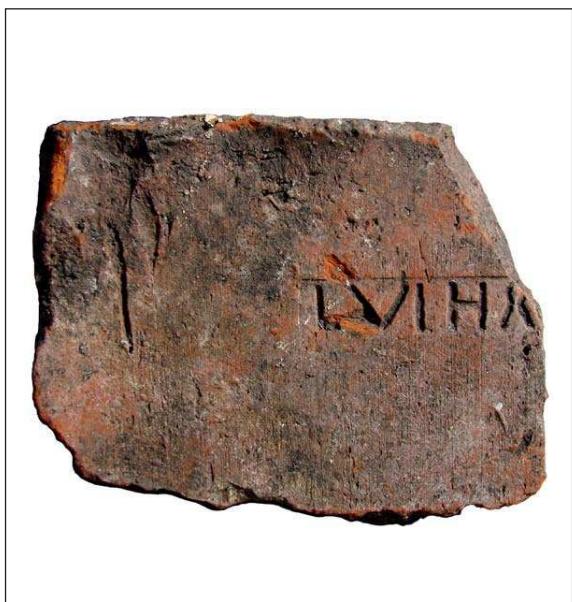

Kat. br. 2

Imbreks, ulomak: 11 x 10,2 x 1,7 cm. Pečat sa slabo sačuvanim reljefnim natpisom [--]N?[--]. Sotin, Popino brdo, katastarska čestica 325.

/A\|I

[EXER(citus) PA]N(noniae) [INF(erioris)]?

Kat. br. 3

Opeka, ulomak: 20 x 15,8 x 5 cm. Pečat u pravokutnom polju s udubljenim natpisom LVIHR[CX]. Sotin, Popino brdo, uz župni dvor, katastarska čestica 324.

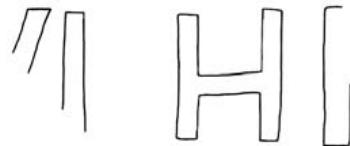
LVIH

L(egio) VI H(e)R(culia) [C(ohors) X].

Kat. br. 4

Opeka, ulomak: 8,8 x 6,8 x 5,5 cm. Pečat s udubljenim natpisom [LV]IH[RCX]. Sotin, dunavska obala Vrućak, katastarska čestica 1469/17.

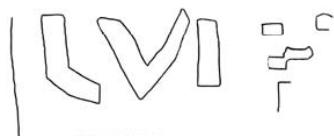

[L(egio)] V]I H(e)[R(culia) C(ohors) X].

Kat. br. 5

Opeka, ulomak: 28,8 x 20,5 x 5,5 cm. Pečat u pravokutnom polju s udubljenim natpisom LVIH[RCX]. Sotin, Popino brdo, južni dio (uz župni dvor), katastarska čestica 324.

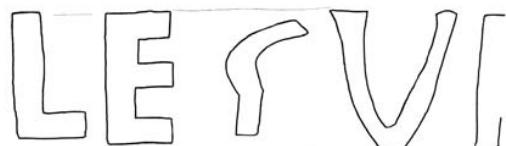

L(egio) VI H[(e)R(culia) C(ohors) X].

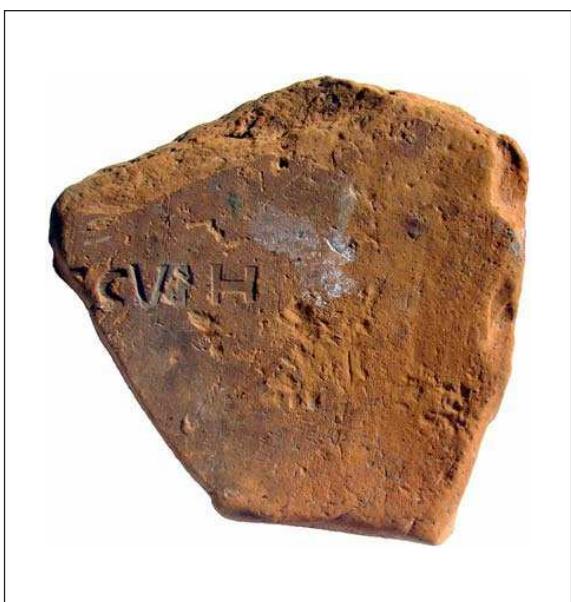

Kat. br. 6

Opeka, ulomak: 17 x 15,8 x 5,5 cm. Pečat u pravokutnom polju s udubljenim natpisom LEGVI[--]. Sotin, dunavska obala Vrućak, katastarska čestica 1469/17.

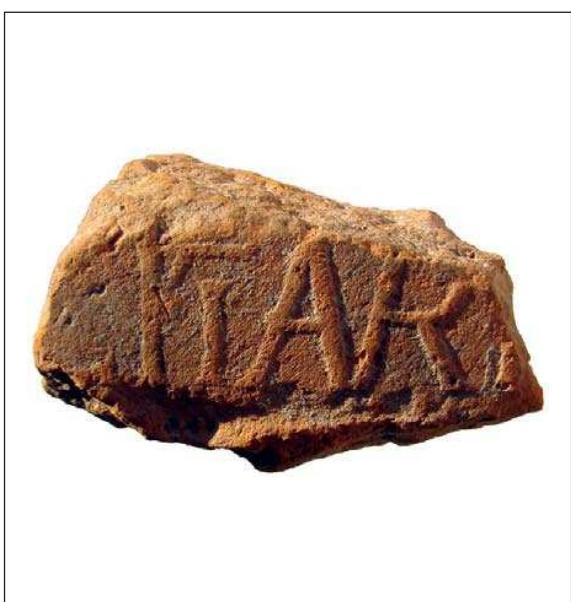
LEG(io) VI [H(erculia)].

Kat. br. 7

Opeka, ulomak: 19,8 x 19,4 x 5,4 cm. Pečat s uduženim natpisom [LE]GVIH. Sotin, dunavska obala Vrućak, katastarska čestica 1469/17.

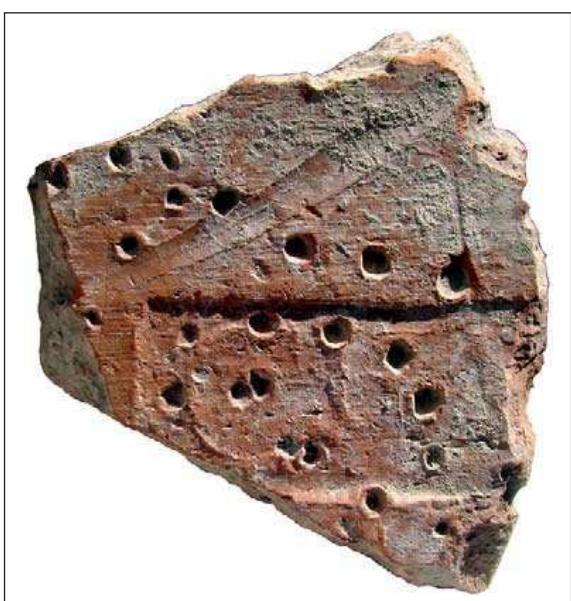
[LE]G(io) VI H(erculia).

Kat. br. 8

Tegula, ulomak: 9,4 x 6,1 x 3,4 cm. Pečat s reljefnim natpisom [C]IIAVR[DANT]. Prva hasta brojke II izvedena je u obliku zidarskog kutnika. Slova AVR su u ligaturi. Sotin, dunavska obala Vrućak, katastarska čestica 1469/17.

[C(ohors)] II AVR(elia) [D(acorum)
ANT(oniniana)].

Kat. br. 9

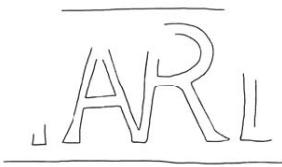
Tegula, ulomak: 10,6 x 10,3 x 3,1 cm. Pečat u pravokutnom polju sa slabo vidljivim reljefnim natpisom CIIA[VRDANT]. Prva hasta brojke II izvedena je u obliku zidarskog kutnika. Preko pečata otisnute su zakovice đona, vjerojatno od kaliga. Sotin, Popino brdo, jugozapadni dio, katastarska čestica 323.

C(ohors)IIA[VR(elia)D(acorum)ANT(oniniana)].

Kat. br. 10

Tegula, ulomak: 15,2 x 11,7 x 2,8 cm. Pečat u pravokutnom polju s reljefnim natpisom [CII]AVR[DANT]. Slova AVR su u ligaturi. Sotin, dunavska obala Vrućak, katastarska čestica 1469/17.

[C(ohors) II] AVR(elia) [D(acorum)
ANT(oniana)].

Kat. br. 11

Tegula, ulomak. Pečat u pravokutnom polju sa slabo vidljivim reljefnim natpisom [CIIAVRDAN]T. Sotin, Popino brdo.

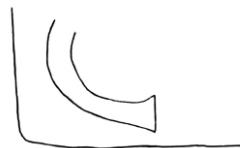

[C(ohors) II AVR(elia) D(acorum) AN]T(oniana).

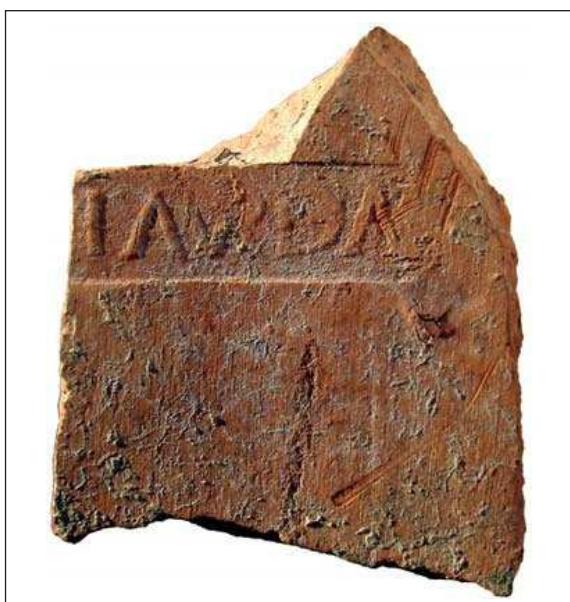

Kat. br. 12

Tegula, ulomak: 8,8 x 6,5 x 3,7 cm. Pečat u pravokutnom polju sa slabo vidljivim reljefnim natpisom C[IIAVRDANT]. Sotin, Popino brdo, sjeverni dio, katastarska čestica 323.

C(ohors) [II AVR(elia) D(acorum) ANT(oniana)].

Kat. br. 13.

Tegula, ulomak: 12,1 x 14,3 x 2,7 cm. Pečat u pravokutnom polju s reljefnim natpisom [CI]AVRDANT. Slova VR i ANT su u ligaturi. Na sredini slova D je vodoravna crta. Sotin, Popino brdo, uz župni dvor, katastarska čestica 324.

I A V R D A T

[C(ohors)I]I AVR(elia)D(acorum)ANT(oniniana).

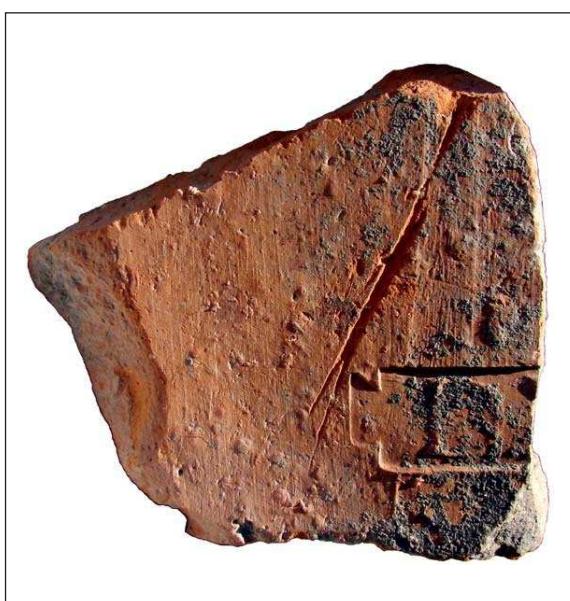

Kat. br. 14.

Opeka, ulomak: 7,1 x 4,7 x 4,4 cm. Pečat u pravokutnom polju s reljefnim natpisom [---](I?)IIC. Sotin, bašta iza kuće Željke Lemunivić, katastarska čestica 1057.

'| | | U C

[---](I?)IIC.

Kat. br. 15

Tegula, ulomak: 14,5 x 13,7 x 3,1 cm. Pečat s poljem u obliku tabule ansate s reljefnim natpisom D[EC]. Sotin, Popino brdo, katastarska čestica 323.

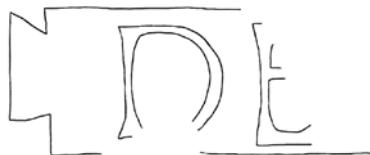
D[EC(urionum)]

D[EC(urionum)].

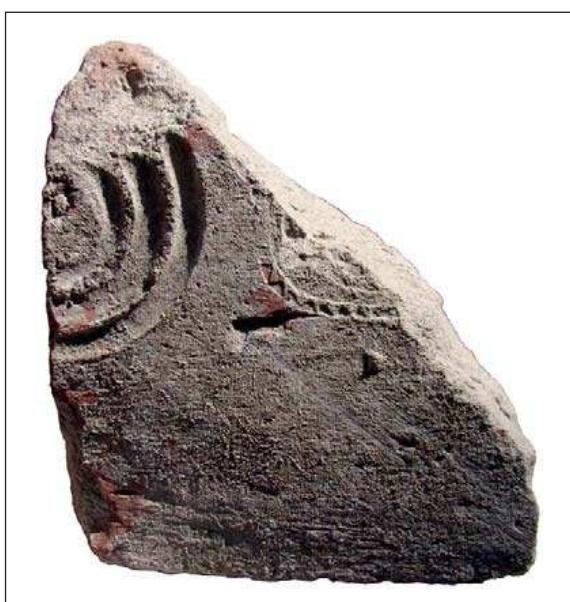

Kat. br. 16

Tegula, ulomak: 16,4 x 10 x 3 cm. Pečat s poljem u obliku tabule ansate s reljefnim natpisom DE[C]. Sotin, Popino brdo, katastarska čestica 323.

DE[C(urionum)].

Kat. br. 17

Opeka, ulomak: 20,7 x 18 x 6,2 cm. Pečat nepravilne kružne osnove sa vanjskim rubom u obliku niza trokutića. Natpis nije sačuvan. Sotin, Popino brdo, sjeveroistočni rub, katastarska čestica 325.

[---].

BIBLIOGRAFIJA

- BALEN-LETUNIĆ, RADMAN-LIVAJA D. Balen-Letunić, I. Radman-Livaja, Izvorište arhivskih podataka: izvadci iz putnih bilježnica Josipa Brunšmida o rimskim nalazima s Dunavskog limesa, VAMZ XLJ, Zagreb 2008, 417-438.
- BRUNŠMID 1901 J. Brunšmid, Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije, VHAD 5, Zagreb 1901, 87-168.
- BULAT 1965 M. Bulat, Rimske opeke i crjepovi s pečatima u Muzeju Slavonije, OZ 9-10, Osijek 1965, 7-24.
- DORN 1977 A. Dorn, Nalaz rimskih grobova u Tompojevcima, *Glasnik slavonskih muzeja* 33, Vukovar 1977, 25-26.
- ILKIĆ 2003 M. Ilkić, *Cornacum, sotinski prostor i njegovo mjesto u organizaciji južnog dijela provincije Panonije*, Zadar 2003. (Neobjavljena disertacija)
- ILKIĆ 2005 M. Ilkić, Pečati na antičkim opekama i krovnim crepovima iz Sotina (Cornacum), VAMZ XXXVIII, Zagreb, 2006, 19-54.
- ILKIĆ 2006 M. Ilkić, Antičke plombe iz Sotina (Cornacum), Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru 48, Zagreb – Zadar 2006, 57-80.
- ILKIĆ 2010 M. Ilkić, Arheološki dokazi kontinuiteta naseljenosti Sotina, u: *Arheološke spoznaje o Sotinu*, Vukovar 2010, 11-14.
- ISKRA-JANOŠIĆ 2001 I. Iskra-Janošić, *Urbanizacija Cibala i razvoj keramičarskih središta*, Zagreb-Vinkovci 2001.
- KURZMANN 2006 R. Kurzmann, Roman Military Brick Stamps: A Comparison of Methodology, BAR International Series 1543, Oxford 2006.
- LŐRINCZ 1979 B. Lőrincz, Pannonische Stempelziegel II, *Dissertationes Archaeologicae*, ser. II no. 7, Budapest 1979.
- MIGOTTI, ŠLAUS, DUKAT, PERINIĆ 1998B. Migotti, M. Šlaus, Z. Dukat, Lj. Perinić, *Accede ad Certissieam: antički i ranokršćanski horizont arheološkog nalazišta Štrbinici kod Đakova*, Zagreb 1998.
- MIRKOVIĆ 2005 M. Mirković, Brick of the VI Herculia legion in Singidunum, *Singidunum* 4, Beograd 2005, 111-115.
- MILOŠEVIĆ 1971 A. Milošević, Roman Brick Stamps from Sirmium, *Sirmium* I, Beograd 1971, 95-117.
- PINTEROVIĆ 1968 D. Pinterović, Limesstudien in der Baranja und in Slawonien. *A Jug* 9, Beograd 1968, 55-82.
- PINTEROVIĆ 1978 D. Pinterović, *Mursa i njeno područje u antičko doba*, Osijek 1978.
- RITTERLING 1925 E. Ritterling, RE XII, 2, Stuttgart 1925, col. 1596-1597, s. v. leg. VI Herculia.
- SZILÁGYI 1933 J. Szilágyi, *Inscriptiones Tegularum Pannonicorum. DissPan*, ser. 2, No. 1. Budapest, 1933.
- ŠARANOVIC-SVETEK 1990 V. Šaranović-Svetek, Ciglarstvo kao značajna privredna grana na području jugoslavenskog dela provincije Donje Panonije, *RVM* 32, Novi Sad 1990, 41-80.

SUMMARY

**RECENT FINDS OF ROMAN BRICKS AND
ROOF TILES WITH STAMPS FROM SOTIN (CORNACUM)**

Mato ILKIĆ

Fifty nine Roman bricks and roof tiles with stamps were found in the Sotin region (*Cornacum*) by 2005. They can be classified into eight types on the basis of inscription. Most of them have military character as can be expected since *Cornacum* was one of the most important strongholds on the Roman limes in the Croatian Danubian region. Similar characteristics can be noticed on recent finds accidentally discovered in the past eight years (cat. nos. 1-17). They are all fragmented. A tegula (cat. no. 1) and perhaps an imbrex (cat. no. 2) were made in central tileries of the army of Lower Pannonia (*exercitus Pannonia Inferioris*). Products of *legio VI Herculia* are more frequent. Two kinds of its stamps appear on the recent finds from Sotin (L VI HR C X and LEG VI H), each with several variants. Since *legio VI Herculia* was recruited by the Roman Emperor Diocletian, its products belong to late antiquity when *Cornacum* saw its last important phase of building. Bricks and roof tiles with stamp C II AVR D ANT (cat. nos. 8-13) are most numerous in Sotin. Building material with such mark was not found at other sites. This find is very important for *Cornacum* as it indicates military unit stationed in it at the beginning of the 3rd century and perhaps somewhat earlier, during the reign of the Emperor Marcus Aurelius. It was *cohors II Aurelia Dacorum Antoniniana*. Its members were evidently in charge of the first, intensive building phase in solid material. These activities were denoted as it seems in appearance of one of variants of its stamp. On the fragment of a tegula within an abbreviated inscription [C] II AVR [D ANT] the first vertical hasta of the Roman number II has a form of masonry bracket (*norma*) (cat. no. 8). Other vertical hasta of this number is somewhat shorter which is evident to a certain extent on another more recent find which also bears imprints of sole rivets, probably of caligae (cat. no. 9). Final part of lower segment of the stamp in square field with relief inscription [--(I?)]IIC (cat. no. 14) is visible on a small brick fragment. Poor preservation prevents restoration of the inscription. Three vertical hastae were probably in front of the letter C, perhaps of some Roman number, suggesting military character of the stamp. Anyway that is the first find of the kind from Sotin. It belongs to the new „ninth“ type. Reading of the stamp can be solved only by future, more complete finds. Same can be said about the brick fragment on which only a small part of the stamp is visible with rounded border decoration in form of a series of triangles (cat. no. 17). Three such finds have already been known from Sotin. Due to poor preservation inscriptions cannot be read. There are also two newly found tegulae with the inscription DEC in stamp in form of *tabula ansata* (cat. no. 15-16). Several such finds have already been found in Sotin, and in the vicinity of Bobota and Cerić. All this building material probably got here from Roman Vinkovci where many finds were marked with the abbreviation DEC(urionum) related with production of the city figlina in Cibalae.